

o mladom marksu*)

Da bi se problem Dela mladog Marksa pravilno postavio, prvi uslov je da se prizna da i filozofi imaju svoju mladost. Potrebno je roditi se, a to da se nikad njegova Dela mladosti ne objave — to će reći i ne pišu (jer uvek se nađe kandidata — doktora koji će ih publikovati), dosti su neophodna i nemoguća kao onaj jedinstveni predmet koji je predčio Zari: »Lobanja Voltera deteta«. Ona su neophodna kao svaki brao da bude rođen za misao i da misli u ideološkom svetu koji je nauka i istorija koncentrisala u obrazovanju svojih Univerziteta. On je snio, od njega se oslobodio, naučio se da kreće i živi, sa njima se »obje-
 nost ovog početka. Činjenica je da postoji jedan početak, i da — da bi se načinila istorija Marksovih misli — treba njihovo kretanje shvatiti u samom času u kome se konkretna individua kao što je mladi Marko javlja u svetu misli svog vremena, da tu misli, i da sa mislima svog vremena započne onu razmenu i debatu koja će činiti ceo njegov život ideologa. Na ovom nivou razmene i upovrgavanja, koji čine pravo živo tekstovno, gde su date njegove žive misli, sve se odvija kao da su autori ovih misli bili odsutni. Odsutna, konkretna individua koja se izražava u svojim mislima i tekstovima, odsutna, stvarna istorija koja se izražava u postojećem ideološkom polju. Kao što se autor uklanja pred svojim publikovanim mislima da bi bio njihova strogost, tako se i konkretna istorija briše pred svojim ideološkim temama da bi bila samo njihov sistem. Takođe treba staviti u pitanje ovo dvostruko odsustvo. Ali sada se sve odigrava između strogosti jedne jedine misli i temat-
 skog sistema ideološkog polja. Njihov odnos je ovaj početak, i ovaj početak ovde neće imati kraja. Ovaj odnos treba misliti: odnos (internog) jedinstva jedne jedine misli (u svakom trenutku svog postojanja) prema postojećem ideološkom polju (u svakom trenutku njegovog postojanja). Ali da bi se njihov odnos mislio, potrebno je, iz istog kretanja, misliti mu i termine.

Ovaj metodološki zahtev pre svega implicira jedno ne aluzivno već istinsko znanje o supstanci i strukturi ovog fundamentalnog ideološkog

* Deltomak iz članka o mladom Marksu iz zbornika: Louis Althusser, POUR MARKS. Ovaj zbornik rasprava, koje je L. Althusser objavio prvih sedesetih godina u poznatim francuskim časopisima, pojavio se uskoro i na našem jeziku u prevodu Elmara Prohla i u izdanju Nolit (Biblioteka »Savremenik«) — Napomena redakcije.

polje. Ona podrazumjeva da se ne zadovoljavamo time što ideološki izraz predstavljamo, neutralno, poput scene, gde bi se poredile — u prikladnim anekdotama — ličnosti isto toliko slavne koliko nepostojeće. Marksova sudbina u godinama 1840—1845. ne odvija se u ideološkoj dohvatnoj zoni odlika koje su imena Hegel, Fojerbah, Stirner, Lis, itd.; ona takvih kakvi izgledaju u savremenim Marksovim delovima, niti, utoliko pre, u vrlo opštim sećanjima koja će kasnije saopštiti Engels i Lenin. Ona se odvija između konkretnih ideoloških ličnosti, kojima ideološki kontakt nameće određeno obilježje, koje nužno ne koincidira sa njihovim doslovnim istorijskim identitetom (primer Hegel), koje široko prelazi eksplicitno predstavljanje koje o tome Marks daje u tekstovima u kojima su citirani, navedeni, kritikovani (primer Fojerbah). I, naravno, koje prevazilazi opšte rezimirane karakteristike koje će Engels saopštiti 40 godina kasnije. Da bih ove primedbe ilustrovao konkretnim primerima, dodacu da Hegel, sa kojim mladi Marks raspravlja od svoje doktorske disertacije, nije Hegel o kome možemo misliti u samom bitičkoj otetke 1960. godine: to je Hegel mladohegelijanskog pokreta, jedan Hegel već pozvan da nemađšim intelektualcima četrdesetih godina prikladi da misle sopstvenu istoriju i nađe; to je jedan Hegel već u pozitivnošći sa samim sobom, pozvan protiv samog sebe, uprkos samom sebi. Ova ideja o jednoj filozofiji koja postaje valje, izlazeći iz sveta refleksije da bi izmenila politički svet, gde se može videti prva Marksova pobuna protiv svog učitelja, u potpunosti je u skladu sa vladajućom interpretacijom mladohegelijanaca. Ne osporavam da Marks već u svojoj tezi ispoljava onaj oštar smisao za pojmove, onu nezamenljivu strogost poteza i duh za koncepciju, što će uvek biti predmet dijaljenja njegovih prijatelja. Ali ova ideja nije iz njegove glave. Čak bi bilo veoma neoprezno da se Fojerbahovo prisustvo u Marksovim tekstovima između 1841. i 1844. svede jedino na njegovo eksplicitno pominjanje. Jer mnogobrojni pasusi ovih tekstova direktno reprodukuju ili naznačuju fojerbahovske razvoje, a da tu ime Fojerbahovo nije citirano. Pasus koji je Toljati izvukao iz *Autopsije* iz 1844. dolazi direktno od Fojerbaha; mogli bismo se pozvati i na mnoge druge, za koje dosta brzo oduzimamo zaslugu Marksu. Ali, zašto bi Marks morao citirati Fojerbaha kada ga je svako poznavao, i naročito zato što je on uspeo u njegovu misao, i u njegovim mislima mislio kao svojim sopstvenim? Ali treba — i to ćemo uskoro videti — ići dalje, još s onu stranu naznačene prisutnosti misli jednog, još živog autora, treba ići do prisutnosti mogućnosti njegovih misli, do njegove problematike, to jest do konkretnog jedinstva istinskih misli koja sačinjavaju ovaj domaći postojeci ideološki polje sa kojim jedan izuzetan autor sebe eksplicitno, sopstveno misli. Odmah primćujemo da ukoliko se bez ideološkog polja ne može misliti jedinstvo pojedinačne misli, samo ovo polje — i bi bilo mišljeno — zahteva misao ovog jedinstva.

Šta je, dakle, ovo jedinstvo? Da bi se na ovo pitanje odgovorilo na neki primer, vratimo se Fojerbahu. Ali ovog puta zato da bismo postavili problem unutarnjeg jedinstva Marksove misli kada on stupa u odnos sa Fojerbahom. Većini komentatora našeg zbornika očigledno smatra priroda ovog odnosa, koji daje mesta mnogobrojnim opovrgavanjima. Ova smetnja se ne odnosi na to što su Fojerbahovi tekstovi malo i znati (mogu se pročitati). Ona se odnosi na to da se uvek ide dalje da zamišlja ono što konstituiše duboko jedinstvo jednog teksta, unutarnju suštinu jedne ideološke misli, to jest njenu problematiku. Ja predlažem ovaj termin kojim se Marks direktno nije služio, ali koji stalno misli

osu, — a tim se potpuno slažem. Ali sâm ovaj sud pretpostavlja da sam prethodno obavestjen o prirodni razmatrane ideologije, to jest da se odn- dila njena stvarna problematika.

Dodaću da — ukoliko krajnju ideološku suštinu jedne ideologije više čini način postavljanja problema na neposredni sadržaj posmatranog predmeta — ova problematika se zana neposredno ne radi reflektivni istoričara, iz sasvim dobrog razloga: opšte uzoy, filozof misli u kojoj ne misleći uzi samu, i «vrste razloga» filozofa ne koincidira sa «vrstom razloga» njegove filozofije. Može se smatrati da se jedna ideologija da striktno marksističkom smislu termina — u smislu gde marksizam nije ideologija) upravo u odnosu na ovo karakteriše činjenicom da njegova sopstvena problematika nije sebe svesna. Kada nam Marks kaže — a on to bez prestanka ponavlja — da samosvet jedne ideologije ne uznemo kao njenu suštinu, on takođe hoće da kaže da, pre nego što bude nesvesna realnih problema kojima ona odgovara (ili izbegava da odgovara), jedna ideologija je pre svega nesvesna «teorijskih pretpostavki», to jest problematike na delu, ali nepriznate, koja u sebi fiksira smisao i tok svojih problema, i, dakle njihovih rešenja. Jedna problematika se, dakle, ne čita kao otvorena knjiga, treba je istupati iz dubina ideologije, gde se ona sakrila, ali dela, — i to najčešće uprkos same ove ideologije, njenih tvrdjenja i izjava. Ako se dovde htelo ići, pitam se nije li trebalo odustati od mešanja izjava za materijalizam izvesnih »materijalista« (Foterbaha na prvom mestu), sa samim materijalizmom. Sigurno je da bi se time izvesni problemi osvetlili, a neki lažni odagnali. Marksizam bi tu sticao sve egzaktniju svest o sopstvenoj problematiki, to jest o sebi, i u sopstvenim istorijskim delima — što, najzad, i jeste njegova obaveza, i ako smem reći — njegov zadatak.

Rezimiraću ova razmišljanja. Razumevanje jednog ideološkog razvoja podrazumeva — na nivou same ideologije — združeno i simultano poznavanje ideološkog polja u kome izbija i razvija se jedna misao, kao i obelodanjivanje unutaršnjeg jedinstva ove misli; njene problematike. Poznavanje idealnog polja samo pretpostavlja poznavanje problematike koje se tu sastavljaju ili suprotstavljaju. Dovodenje u vezu posebne problematike razmatrane individualne misli sa problematikama koje pripadaju ideološkom polju može odlučiti u čemu je specifična razlika njenog autora, to jest da li se tu pojavljuje novi smisao. Razume se, stvarna istorija obuhvata ceo ovaj kompleksni proces. Ali, sve se ne može odjednom reći.

Vidi se dakle, da se ova metoda, koja direktno raskida sa prvom teorijskom pretpostavkom eklektičke kritike, već odvajaju od iluzija drug pretpostavke: one pretpostavke koja ustanovljava tajni sud ideološke istorije, čije vrednosti i rezultat su fiksirani čak pre no što je istraživanje započelo. Izina ideološke istorije nije ni u njenom princip (izvoru), ni u njenom kraju (cilju). Ona je u samim činjenicama, u li medalnoj konstituciji ideoloških smislova, tema i predmeta, na skrivnoj osnovi njihove problematike, koja nastaje na osnovi ideološkog sveta »započetog« i pokretnog, i samog podređenog stvarnoj istoriji. Izvesno je da mi znamo da će mladi Marks postati Marks, ali ne želimo da živimo brže od njega, na njegovom mestu, da raskidamo ili pron- lazimo za njega. Nećemo ga unapred čekati na kraju trke, da na nje — kao na trkača — bacimo ogrtač za odmor, pošto je najzad gotovo on je stigao. Ruso je govorio da sa deoom i mladima cela vestina vas tavanja se sastoji u tome da znamo da gubimo vreme. Umetnost teorijske kritike sastoji se i u tome da znamo da gubimo dovoljno vreme da mladi autori porastu. Ovo izgubljeno vreme je u stvari vreme k-

on istom da svoj način je izričito bio da su nakon razmatranja odnosa između njihove politike, povratka, krštenja. Njega možda i ovaj vrši stvari, koja sadrži od toga da prisustvuje samo, u jednom trenutku što se radi, kada su instrumenti Drogovi, Politički i Njegov — generalizirani.

ISTORIJSKI PROBLEMI

Ali ova ova prividno objavljuje nerazumnu brzu pretpostavku eklektičke metode: da se cela ideološka istorija odvija u ideologiji. Dost samo na to.

Medutim, nijedan marksista ne može izbeći da svi na kraju predodi problem koji se od pre nekoliko godina zove «Marksov pat». To jest problem odnosa koji postoji između izboda njegove misli i one stvarne istorije, jedne ili dvostruke, koja joj je prvi subjekt. Treba dakle ukinuti ova dvostruka odnosa: i otkriti da se najzad pojave prvi tekstovi ovih misli koje su da sada nije bez subjekta: konkretno čovek i stvarna istorija koji su ih proizveli. Jer, bez ovih istinskih subjekata, kako obaviti pojavu jedne misli i njenih promena? Ovdje neću isticali problem Marksove prave ličnosti, problem povika i struktura tog izvanrednog teorijskog temperamenta nadahnutog divnom kritičkom strastu, problem nepopustljive potrebe za stvarnošću, čudnog smisla za konkretno. Proučavanje struktura Marksove psihološke ličnosti, njenog porekla i istorije sigurno bi nam isvetlilo taj stil intervencije, konspiracije i lažovanja, koji su tako frapantni u njegovim mladalačkim tekstovima. Tu bismo ostili, ako ne radikalno poreklo njegovog poduhvata, u smislu koji Sartre podrazumeva («fundamentalni projekat» jednog autora), a ono bar poreklo dubokog i vrlo dalekosežnog zahteva da se stvarnost zahvati, što bi dalo osnovni smisao ovom efektivnom kantinitetu Marksovog razvoja, onome što Lapin delimično pokušava da misli kao «tendenciju». Bez ovog proučavanja, rizikovali bismo da ne shvatimo ono što je upravo Marks izvukao od sudbine većine svojih savremenika, proletarijata iz leta društvene sredine, konfrontiranih sa istim ideološkim temama i istim istorijskim problemima kao i on: sa nadahnutim i bezvoljnim. Mering i Oglis Kerni su nam dali materijala za ovaj rad, koji treba obaviti da bismo mogli da shvatimo kako je jedan sin ružnake buržoazije mogao postati teoretičar i vođa radničkog pokreta moderne Evrope.

Ali, ova studija bi nas — u isto vreme kada i u Marksovu psihologiju — uvela i u stvarnu istoriju, u neposredno razmatranje istorije od strane samog Marksa. Zadržisao se trenutak da bih pokrenuo problem smisla Marksove evolucije, i problem njenog pokretanja.

Na pitanje: kako su bili mogući Marksovo sazrevanje i promena? eklektička kritika traži i rado daje odgovor koji ostaje u krilu same ideološke istorije. Reći će se, na primer, da je Marks u Hegelu znao da razlikuje metod od sadržaja, i da ga je zatim primenio na istoriju. Takođe će se spremno reći da je on postajao od svoje hegelovski sistem (izjava kojoj u ljudskom svijetu ne nedostaje humor, kada se zna da je hegelovski sistem «stara starija»). Reći će se da je Marks Feuerbachov materijalizam primenio na istoriju, kao da jedan regionalni materijalizam ne bi bio većom stranac: reći će se da je Marks primenio teoriju studenja (disputaciju ili feuerbachovsku) na sve društvene odnose, kao da su je ove «studije» davale nepovrd smisla. Reći će se, najzad, i ova je tu da su stvari materijalisti bili slučajno, i da je Marks, naprotiv, bio idealista. Ova teorija doslednost — doslednosti koja obuzima trojne primenjene marksističke Njemačke istorije je malo idealističko budu

izmišljeno baš za njih od strane filozofa-prosvetitelja. Pojerbah ju je nasledio i služio se njome, svoji izvanredno. Ona bi sama zaslužila jedan mali traktat, jer je ona kvintesencija istorijskog idealizma: svako u stvari zna da, ako se ideje proizvode iznad sebe, svako istorijsko (i teorijsko) sberacija je samo logička greška.

Čuk i kada sadrže jedan deo istine, ove formule ostaju — bukvalno shvaćeno — zatočnice iluzije da se evolucija mladog Marksa odigrala i odigrala u stvari ideje, i da se ona izvršila na temelju jedne refleksije o idejama koje su propovedali Hegel, Pojerbah itd. Sve se onda odvija kao da se prihvatilo da ideje koje su mladi nemački intelektualci iz 1840 nasledili od Hegela sadrže same po sebi, protivno sopstvenom spoznajnostima, izvesnu istinu, čuljivu, skrivenu, maskiranu, izmumu, — koju je kritička Marksova moć najzad uspeła, posle dugogodišnjih intelektualnih napora, da im iščupa, da učini da oni to priznaju i shvate. Ova logika se u osnovi podrazumeva u slavnoj Tezi o »preokretanju«, »postavljanju na noge« Hegelove filozofije (ili dijalektike), jer, najzad, ako se radi samo o jednom preokretanju, postavljanju na prava stena onog što je bilo na nalikju, jasno je da učiniti da se pokrene jedan predmet ne menja ni njegovu prirodu ni njegov sadržaj na osnovu jednog jednostavnog okretanja! Čovek na glavi, ako najzad nosa nogama, ipak je isti čovek! A jedna ovako preokrenuta filozofija ne može se smatrati potpuno drugačijom od okrenute filozofije do jednog teorijskom metaforom: uistinu, njenju strukturu, probleme, smisao njenih problema i dalje obuhvata ista problematika. Čini se da je najčešće reč o toj logici u tekstovima mladog Marksa, ili da im se ona rado pozajmljuje.

Međutim, ja verujem da ovo stanovište, bilo pod kojim naslovom, ne odgovara stvarnosti. Doista, nijedan čitalac Dela mladog Marksa ne može ostati neosetljiv za ovaj gigantski posao teorijske kritike kome Marks podvrgava ideje koje susreće. Retki su autori koji su pokazali to, ilko vršina (oštrina, nepomirljivost, strogošć) u tretiranju ideja. One se za Marksa konkretni predmeti koje on proučava poput fizičara pred predmetima iskustva, da bi iz njih izvukao malo istine, njihove istine. Pogledajte kako on tretira ideju cenzure u članku o pruskoj cenzuri zatim ona razlika, naoko beznačajna između zelenog i svogog drveta u članku o kradi šume, ideja o slobodi štampe, privatnoj svojini, običenju itd. Čitalac ne odoleva toj očiglednosti refleksije i logičke snage tako stova mladog Marksa. A ova očiglednost ga, sasvim prirodno, navođ da veruje da logika njegove invencije koincidira sa logikom njegove refleksije, i da je Marksa iz ideološkog sveta na kome je radio dobio izvukao istinu koju je ovaj posedovao. A ovo ubeđenje se osnažuje ubeđenjem samog Marksa, koje se probija svojim naporima i entuzijazmima, ukratko svojom svešću.

Ići ću, dakle, dalje da kažem da se treba uslozati ne samo od toga da učestvuje u spontanin iluzijama idealističkog shvatanja ideološke istine, već, još više možda, da treba uzmaći pred utiskom koji nam se među tekstovi mladog Marksa, i deliti kopisepenu samosvest. Ali, da se ovo prihvatilo, treba doći do toga da se govori o stvarnoj istoriji, jest staviti u pitanje sam »Marksov put«.

Ovde se vraćam na početak: Da, treba se roditi jednog dana, nosići početi misliti i pisati u jednom dolezi svetu. Ovak svet je za mislio neposredno svet živih misli njegovog vremena, ideološki svet gde se i za misao rada. Međutim, kada se radi o Marksu, ovaj svet je svet o mačke ideologije 30. i 40-tih godina, kojim dominiraju problemi nema

... kao idealizma, i ono što se naziva apstraktnim terminom — vrhovna-
 ar Hegela. To svakako nije bilo kraj svet, ali ova opšta istina nije do-
 znač, već kraj je idealizma najveće unistila (u striktnom smislu), to
 značilo je udaljen od delovanja stvarnosti istorije, dakle najveće
 Marks je rođen i produžio je da mali Kontingencija Marksovog počet-
 ka staj od koga je on umeo da se oslobodi. Mi suviše težimo tome —
 kako je zadobio po cenu nečuvanih napora i odlučujućih sukoba već
 bila upisana u ovaj svet, i kako se kao problem sastojao u tome da se
 dog Marksa, ne videći da je ona bila, u samom svom korenu, podvr-
 gnu ovoj neobičnoj zavisnosti i njenim izlazima. Suviše hoćemo da
 činimo u »predbudućem vremenu« Marksovom svestu, i da ovu istoriju sa-
 me radi o tome da se jedina samosvest projicira na drugu samosvest, već
 da se na sadržaj jedne zavisne svesti primene naučni principi istorijs-
 kog razumevanja (a ne sadržaj jedne druge samosvesti), kasnije pri-
 svaćeni od oslobođene svesti.

Marks je u svojim kasnijim delima dobro pokazao zašto je ovaj čudna-
 vati ideološki sloj bio svojstven Nemačkoj, a ne Francuskoj i Engleskoj:
 ta dvostrukog razloga, zbog istorijskog zaostajanja Nemačke (ekonom-
 skog i političkog zaostajanja), i zbog stanja društvenih klasa koje je
 odgovaralo tom zaostajanju. Nemačka početkom XIX veka, nastala iz
 gigantskog kretanja Francuske revolucije i Napoleonovih ratova, du-
 boko je obeležena svojom istorijskom nemoći da u isti mah ostvari
 svoje nacionalno jedinstvo i svoju buržoasku revoluciju. Uostalom, ova
 »fatale« će vladati celokupnom nemačkom istorijom XIX veka, i čak
 mnogo dalje, preko svojih dalokosežnih posledica. Ova situacija, koja
 potiče još od seljačkog rata, imala je kao rezultat to da je od Nemačke
 ušla u isti mah i predmet i posmatrača stvarne istorije koja se van
 nje zbivala. Nemačka nemoć je konstataovala i snažno obeležila nemačku
 ideologiju, koja se formirala tokom XVIII i XIX veka. Ova nemoć je
 nemačke intelektualce obavezala da »misle ono što su drugi činili«, i da
 misle upravo u uslovima sopstvene nemoći: u obliku nade, nostalgije i
 idealizacije, svojstvenih aspiracijama sopstvene društvene sredine. —
 sitne buržoazije činovnika, profesora, pisaca, itd. — i polazeći od nepo-
 srednih predmeta vlastite neslobode: posebno religije. Rezultat ovog
 skupa istorijskih uslova i zanleva bio je baš taj nečuvani razvoj nema-
 čke idealističke filozofije, u kojoj su nemački intelektualci mislili svoje
 uslove, probleme, nade i, štaviše, svoju »aktivnost«.

Marks nije iz zadovoljstva da napravi dosetku izjavljivao: Francuzi
 imaju političku glavu, Englezi ekonomsku, a Nemači teorijsku. Istorijska
 nezavisnost Nemačke imala je kao protivodu ideološku i teorijsku
 »nadržanjenost«, bez zajedničke mere sa onim što su druge evropske
 nacije nudile. Ali ono što je važno, to je da je teorijski razvoj bio
 čuđeni ideološki razvoj, bez konkretnog odnosa sa stvarnim proble-
 mima i predmetima koje je mislio. U tome je — sa stanovišta koje nas
 ovde interesuje — Hegelova drama. Njegova filozofija je zaista enciklo-
 pedija XVIII veka, sume svih postignutih znanja i same istorije. Me-
 dutim, svi predmeti njegove refleksije tu su »promozgani« njegovom
 refleksijom, to jest onom specifičnom formom ideološke refleksije čiji
 je zahtevnik bila celokupna nemačka inteligencija. Može se onda zam-
 isliti kakav je mogao biti fundamentalni uslov oslobođanja
 jednog mladog nemačkog intelektualca koji je u Nemačkoj 30-tih go-

dina trebala da misli. Ovaj uslov je bio ponovna otkriće stvarne istorije, ponovno otkriće stvarnih predmeta, iznad ograničenog ideološkog sloja koji ih je pokrivalo, ne samo pretvorio u senke već izobilje. Otud ova paradoksalna posledica: da bi se oslobodio ova ideologija, Marks je nužno morao da shvati da je ideološka nadrazvijenost Nemačke, istina, takode bila istovremeno izraz njene istorijske nerazvijenosti, i da se dakle trebalo vratiti s ove strane ovog bekstva, unapred ideološkog, da bi se dostigle same stvari, dodirnuvši stvarna istorija, i najzad, licem u lice, videla bića koja su obuzimale magle nemačke stvari. Bez ovog vraćanja unazad, istorija intelektualnog oslobodenja mladog Marksa nije shvatljiva; bez ovog povratka na stvarnu istoriju (koji je takode, u izvesnoj meri, povratak unazad), odnos mladog Marksa prema radikalnom pokretu ostaje misteriozan.

Ako ja insistiram na ovom »povratku unazad«, to je holmska. Jer, uvide se sugerise, u formulama »prevaziženja« Hegela, *Sojuzbana* itd, jedna vrsta kontinuiranog oblika razvoja, u svakom slučaju razvoja čija se diskontinuiranost misli (baš na modelu hegelovske dijalektike »Aufhebung«-a) u krilu istog elementa (kontinuiteta, podržanog stvarnošću istorije (Marksa i njegovog vremena); dok se kritika ovog ideološkog elementa dobrim delom sastoji u povratku na prethodne autentične predmete (logički i istorijski), na ideologiju koja ih je mislila i postavila.

Dozvolite da sa dva primera ilustriram ovu formulu »vraćanja unazad«

Pri se odnosi na iste autore čija je supstancija i Hegel »probavljao« na engleske ekonomiste i francuske političke filozofe, i istorijske događaje čiji je smisao na turnačio: u prvom redu francusku revoluciju. Kada Mark 1843. započinje citiranje engleskih ekonomista, kada proučava *Maldjars* i *Monteskijsa*, *Russa*, *Diderota* itd, kada proučava konkretnu istoriju francuske revolucije, to nije samo stoga da bi se vratio na Hegelov *filozofski* *Leone*, i Hegela potvrdio svojim izvorima: baš naprotiv; to je da bi se otkrila stvarnost predmeta koju je Hegel uzet, da bi im nametnuo smisao svoje sopstvene ideologije. U velikoj m. *Marksovo* vraćanje na teorijske proizvode engleskog i francuskog XVIII veka je istinski povratak s ove strane Hegela, na same predmete u njegovoj stvarnosti. »Prevaziženje« Hegela uopšte nije »Aufhebung« u hegelovskom smislu, to jest iskazivanje istine onoga što je u Hegelu sadržano to nije pretvaranje je stvarne stvarnosti u ideološki predmet, nego »pretvaranje« je stvarne stvarnosti, to je »kritičanje« stvari i povratak unazad uništena stvar, prema stvarnosti: teorija »prevaziženja« nema delo više nikakvog smisla. Marks nikad nije ovo iskustvo, za njega odlučno juče, štito od neposrednog »kritičanja« stvarnosti postavljenom onih koji se ga žele neposredno i misli sa najmanje mogućih deformacija: engleski ekonomisti (oni su imali ekonomsku glavu, jer je kod njih postojala ekonomska), francuski politički filozofi i političari (oni su imali političku glavu, jer je kod njih postojala politika) XVIII veka. A on je veoma osetljiv, — kao što se na primer vidi u njegovoj kritici francuskog utilitarizma koji upravo za njega nema preimущества neposredno iskustva, — na ideološko »udaljšavanje« izazvano ovim odustvom francuski utilitaristi prave »filozofsku« teoriju od onog ekonomsko odnosa korišćenja i iskorišćavanja čiji su delajući mehanizmi opisali engleski ekonomisti, koji su ga na delu videli u engleskoj stvarnosti. Problem odnosa Hegela i Marksa čini mi se naročitim sve dok se ozbiljno ne shvati ovo pomisaoje stanovišta, sve dok se ne vidi da ov vraćanje unazad postavlja Marksa u jedan domen, na teren koji je

nije Hegelov. Polazeći od ove »promene elementa« treba sebi postaviti pitanje smisla uzajmica od Hegela, pitanje Marksovog hegelovskog naslijeđa i posebno pitanje dijalektike.

Drugi primjer. Kada mladohegelijanci raspravljaju u okviru Hegela, kada su izmislili da bi odgovorili njihovim potcrpanima, oni ne prestaju da mu postavljaju pitanja koja su im u stvari postojedna nastojanja svoga savremenice nemačke istorije, kada je porazu sa francuskom i engleskom, Napoleonov poraz u stvari nije supstancijalno izmenio istorijsko podvajanje između Nemačke i velikih zemalja Zapadne Evrope. Nemački intelektualci od 1830. do 1840. gledali su na Francusku i Englesku kao na zemlje slobode i razuma, naročito posle julske revolucije i engleskog izbornog zakona iz 1832. Još jednom, umesto da ga žive, oni misle ono što su drugi učinili. Ali kako ga, oni, misle u elementu filozofije, francuski ustav i zatim engleski postaju za njih carstvo Razuma, i oni stoga prvenstveno od Razuma očekuju liberalnu nemačku revoluciju. Pošto je poraz iz 1840. razotkrilo nemoć samog Razuma (nemačkog), oni onda spas traže van njega; i vidimo kako se kod njih pojavljuje neverovatno naivna i uzbudljiva tema priznavanja njihovog zaostajanja i njihove iluzije, ali jedno priznavanje u samim nedrima te iluzije — da budućnost pripada mističnom jedinstvu Francuske i Nemačke; sjedinjenju francuskog političkog zmišta i nemačke teorije. Oni su dakle obuzeti stvarnostima koje samo opažaju kroz vlastitu ideološku šemu, kroz sopstvenu problematiku, koje su od toga deformisane. I kada 1843. razočaran porazom svog napora da Nemce nauči Razumu i Slobodi, Marks najzad odluci da ode u Francusku, on još uvek odlazi u tražanje za jednim mitom, kao što su pre nekoliko godina mogli da odu u tražanje za svojim mitom Francuske, većina studenata iz kolonijalnih ili podjarmljenih zemalja. Ali tada se zbilje ono fundamentalno otkriće: otkriće da Francuska i Engleska ne odgovaraju svom mitu, otkriće francuske i engleske stvarnosti, otkriće laži čiste politike, otkriće klasne borbe, kapitalizma od krvi i mesa, i organizovanog proletarijata. Dvaneredna podela rada je učinila da Marks tako otkrije stvarnost Francuske, a Engels stvarnost Engleske. Ovdje treba još svakako govoriti o vraćanju unazad (a ne o »prevazilaženju«), to jest o vraćanju od mita ka stvarnosti, o istinskom iskustvu; koje je razotkrilo iluziju u kojoj su Marks i Engels u stvari živeli od svog početka.

Međutim, ovaj povratak ideologije unazad prema stvarnosti počeo je da koincidira sa otkrićem jedne radikalno nove stvarnosti, u kojoj Marks i Engels nikakav odjek nisu našli u tekstovima »nemačke filozofije«. Tako je Marks u Francuskoj pronašao organizovanu radničku klasu, a Engels u Engleskoj razvijeni kapitalizam i borbu klasa koja je stidila sopstvene zakone, uzdržavajući se od filozofije i filozofa.

Ovo dvostruko otkriće odigralo je odlučujuću ulogu u intelektualnoj evoluciji mladog Marksa: otkriće, s ove strane ideologije koja ga je deformisala, stvarnosti u kojoj je govorila — i otkriće, s onu stranu savremene ideologije koju nije poznavao, jedne nove stvarnosti. Marks se sam razvio misleći ovu dvostruku stvarnost u jednoj rigoroznoj teoriji, menjajući element, — i misleći jedinstvo i stvarnost ovog novog elementa. Svakako, treba shvatiti da su ova otkrića bila neodvojiva od totalnog Marksovog ličnog iskustva, neodvojiva od nemačke istorije koju je on neposredno živeo. Jer, ipak se u Nemačkoj nešto dešavalo. Ne samo da se tu opažao ublaženi odjek događaja iz inostranstva. Ideja da se sve zbivalo van, a ništa unutar i samo je bila iluzija beznađa i nestrpljivosti; jer istorija koja ne aspeva, tapka ili se ponavlja jest — mi o tome nešto znamo — još uvek istorija. Celokupne teorijske i praktično iskustvo o tome sam upravo govorio bilo je u stvari uvijek u

progresivno eksperimentalno otkriće same nemačke stvarnosti. Rasce-
ranje iz 1840. koje je nisko bacilo celo teorijski sistem onda mladostu-
lovača, dakle Fridrih Viljem IV, taj pesnik liberala pretvarao u de-
apota — poraz revolucije Ruzmana koji su pokušali hajnske novine
osude, izgnanstvo Marksa, koga su napustili elementi nemačke buržo-
azije koja ga je prethodno podržavala, — kroz činjenice da se nauč-
ita je skrivala ona čuvana »nemačka beda«, onaj »filistinizam« optužen
za moralnu ravnodušnost, i ovu samu moralno indijferentnu, koja je skr-
vala jednu konkretnu istorijsku situaciju koja nikako nije bila nepo-
razna, da je skrivala fikcijske i okrutne klasne odnose, odraz eksplo-
atacije i straha u nemačkoj buržoaziji jače od svih ispoljavanja Ume.
Onda sve počinje da se pomera, i Marks najzad otkriva stvarnost ov-
deološke tame koja ga je činila slepim; tako da on biva prisiljen da
odbacuje to da na stvarnost inostranstva pročitira nemačke mitove, i da
prizna da ovi mitovi ne samo da nemaju smisla za inostranstvo već i
za samu Nemačku, koja kroz te mitove u svoje uključuje svoju vlastitu
zavisnost, i da — naprotiv — na Nemačku treba baciti svetlost isto-
stava prihvaćenih u inostranstvu, — da bi se ona videla na punu
svetlost.

Tako bi se, nadam se, shvatilo da treba, — ako zaista hoće da se mi-
ova dramatična geneza Marksove misli, — odbaciti to da se ona misli
terminima »prevaziženje« da bi se ona misli u terminima otkrića,
treba odbaciti duh hegelovske logike impliciran u nevinom, ali protiv-
nom pojmu prevaziženja (Aufhebung), koji je samo prazna antičar-
cija njenog kraja u iluziji imanencije istine, — da bi se usvojila logi-
stvarnog iskustva i istinskog pojačivanja, koja upravo dovrsava i
zije ideološke imanencije; ukratko da bi se usvojila logika protiv-
stvarne istorije u samu ideologiju, i da bi se ovim najzad pružio ma-
sističkoj perspektivi stvarni cilj, (apsolutno neophodan i koji, uz to,
zahteva) a isto tako i ličnom stihu iskustva kod Marksa, toj osjetljivo-
na konkretno, kod njega tako izvanrednoj, koja je svakom njegov-
susretu sa stvarnim davala takvu snagu ubedenja i otkrića.

Ovde ne mogu pretendovati da dam hronologiju niti dijalektiku o-
efektivnog iskustva istorije koja ujedinjuje u svom jedinstvenom i
koje čini mladi Marks, ličnu psihologiju jednog čoveka i istoriju se-
da bi u njemu izazvala otkrića koja uvek živimo. O tome detalje u
bitati kod »Oca« Kornija, jer niko drugi — sam Meringa, koji nije
sedevao njegovu erudiciju ni njegovu obaveštenost — nije obavio
neophodni posao. Stoga ja sarvim mirno mogu unapred reći da će
dugo čitati, jer nema drugog pristupa mladom Marksu no preko nje-
stvarne istorije.

Ja se samo nadam da sam na ovaj način ukazao na ideju o izvanred-
odnosu koji postoji između zavisne misli mladoga Marksa i slobo-
Marksove misli, pokazujući, što se uopšte suviše zapemtaruje, od ka-
je konfiguraog početka (u odnosu na njegovo rođenje) on treba
poda, i kakav gigantski sloj iluzije je on trebalo da pređe čak pre-
što ga je opazio. Tako se shvata da u izvesnom smislu, tako in-
stida u ovaj početak, apsolutno se ne može reći da »Marksova mi-
pripada marksizmu«, bar složiti se sa tim da kao i svaki istorijski i-
men — evolucija ovog mladog građanina može biti rasvetljena po-
nom principa istorijskog materijalizma. Izvesno je da Marksova
dost vodi ka marksizmu, ali po cenu snažnog istrgnuća iz njenih ko-
po cenu herojske borbe protiv iluzija koja je istorija Nemačke, u i-
je on rođen, branila, po cenu preneljive poštne prema stvarno-
koje su ove iluzije pokrivate. Ako je »Marksov put« »symptom«
nije po avojim korelatima ni delanju, već po svojoj divnoj volji e-

oslobodi od mistova koji su se odavali za istinu, i po njemu tekstiva stvarna istorije koja je odgurnula i preobratila ove mistove.

Desavolite da dotaknem i poslednje pitanje: Ako ova interpretacija osvetljava bolje filozofski elemente dubokih jedinistava i dualizma — historijskog i naučnog — ova problematika prihvatanjem efektivnog raspravljani i stvarni problemi, da se zna da li je Marks već Marks, da li još Feuerbachovac, ili s onu stranu Feuerbacha, to jest da se odredi, koji smisao neposrednih elemenata njegove misli ona ostavlja nesrećnim, bolje rečeno ona uvodi jedno drugo pitanje: pitanje važnosti Marksovog početka, shvaćenog sada sa stanovišta njegovog ishoda.

Sve se u stvari odvija kao da nužnost gde je Marks našao da se oslobodi ovog početka, to jest da pređe i odagna ovaj izvanredno težak ideološki svet koji ga je pokrivaio, ne samo da je imala neposrednu značaj (oslobodjenje od iluzija) već (kao što u nekom smislu formirajući značaj, uprkos samim ovim iluzijama. Svakako, može se smatrati da je otkriće istorijskog materijalizma bilo «u vazduhu», da je u mnogo čemu Marks koje su već — delimično — bile priznate i osvojene. Tako je postojao jedan «kratak put» otkrića (ovaj Engelsov u članku iz 1844, na primer, ili onaj čijem se tragu Marks kod Diepensa divlji, i jedan teorijski «dug put», kojim se i sam Marks poslužio. Sta je, dakle, Marks postigao na ovom teorijskom «dugom putu», koji mu je njegov sopstveni početak nametnuo? Sta ga je dakle usmerilo da je počeo tako daleko od izvaja, da je tako dugo boravio u filozofskoj apstrakciji, da je tolike prostore prešao da bi ponovo našao stvarnost? Bez sumnje da je kao niko istorio svoj kritički duh, da je u istoriji zadobio onaj neuporedivi «kličnički smisao» u buđenju klase i ideološke borbe; ali još i da je, pre svega u dodiru sa Hegelom, stekao smisao i umešnost za apstrakciju, neophodne za konstituisanje svake naučne teorije, smisao i umešnost za teorijsku sistemu, i za logiku jednog procesa u kome mu je hegelovska dijalektika nužno apstraktna i «čist» obrazac. Neznatavnu ovde ove oznake, ne pretendujući još da dam neki odgovor na ovo pitanje; ali možda one omogućuju da se, uz ogradu od tekućih naučnih istraživanja, odredi u čemu je mogla biti uloga ove nemačke ideologije, i čak nemačke «spekulativne filozofije» u Marksovom formiranju. Radije bih tu video manje ulogu teorijskog formiranja, a više ulogu formiranja teorije, vrsu pedagogije teorijskog duha kroz teorijske formacije same ideologije. Kao da je, ovog puta, ali u formi stranoj njegovoj nameri, ovaj izvanredni ideološki razvoj nemačkog duha dvostruko propedeutički poslužio mladom Marksu: u isti mah nužnostu da se kritikuje svaka njegova ideologija da bi se postiglo nešto van njenih mistova, — i polemika koji joj je na dan da operiše apstraktnim strukturama njegovih sistema, nezavisno od njihove vrednosti. I ako se zaista hoće da postojane na to da se uzmeke u odnosu na Marksovo otkriće, da se prihvati da je on započeo jednu novu naučnu disciplinu, da je samo ovo tabijanje analognu svim velikim naučnim otkrićima u istoriji, treba se svakako složiti i tim da se nijedno veliko otkriće nije zbiljo, a da se nije predočilo jedan novi predmet, ili novi domen, da se nije pojavio jedan novi horizont smisla, nova zemlja, iz koje su odstranjene stare predstave i stari mistovi. — ali, u isto vreme, nužno je svakako da postolaze ovog novog sveta izveže duh u svojim starijima formama, da ih nauči i praktikuje, i da, kritikujući ih, postigao ukus i nauči umešnost rukovanja apstraktnim formama opšte, ne mogavši bez te bliskosti zvanstveni naučnik, kojima tyala da misli svoj novi predmet, u opštem kontekstu ljudskog

